

Billedsamlingen er en værdifuld dokumentation af en landarbejderkultur, som var meget forskellig fra byarbejderkulturen. Men man kan ikke lade være med at tænke på, om der ikke rundt omkring hos folk findes mange lignende og lige så interessante billedsamlinger, som bare aldrig vil blive publiceret.

Den anden billedsamling rummer 21 fotografier af arbejdet og fritiden hos papfabrikant Janus Smith og hans familie i Bruunshaab i årene 1920-25. Janus Smith (1857-1926) købte i 1916 papfabrikken i Bruunshaab, der dog først kom i gang i 1919. Men allerede ved midten af 1920'erne var den blevet Danmarks største papfabrik. De fleste af bogens billeder er taget af amatørfotografen Ellen Margrethe Rahbek Smith, da hun i sommeren 1921 besøgte familien Smith i Bruunshaab. Billederne fra papfabrikken viser fabriksbygningerne, arbejdet og familielivet. Især billederne, der viser maskinerne og arbejdet, er interessante. I billedteksterne gøres der rede for arbejdsgangen og arbejdsprocesser på fabrikken. De mange familie billeder giver et godt indtryk af hjemmet og fritidslivet i fabrikantfamilien.

Erik Bartrams billedsamlinger viser nogle sider af livet på fabrikken. Vil man have en samlet fremstilling af papfabrikkens historie, må man gå til den jubilæumsbog, som blev skrevet af Jens Vellef i forbindelse med fabrikkens 75-års jubilæum. Jens Vellef følger i bogen Bruunshåb tilbage til 1809, da justitsråd Bertel Bruun købte Asmild kloster og den tilhørende vandmølle, Åle Mølle. Møllen, der blev skabt om til en moderne, vanddrevet klædefabrik, blev i 1822 omdøbt til Bruunshaab. I 1919 blev klædefabrikken, som nu var overtaget af Janus Smith, omdannet til papfabrik. Efter at fabrikken havde indstillet produktionen i 1986, tog en gruppe borgere initiativ til at bevare den som arbejdende fa-

briksmuseum. På fabrikken opbevares en lang række af de gamle maskiner som vidnesbyrd om ældre fremstillingsmetoder, og i museet fortælles der ved hjælp af udvalgte aktstykker fra fabrikkens arkiv, fotografier og genstande om stedets omskiftelige historie. Bogen er gennemillustreret.

Svend Aage Andersen

Per Boje og Hans Chr. Johansen: *En Iværksætter. Historien om Mads Clausen og Danfoss*. (Odense Universitetsforlag, 1994). 287 s., 125 kr.

Bitten og Mads Clausens fond har taget initiativ til denne bog om en af dansk industris største virksomheder og manden, der grundlagde den. På den bare mark ved den fædrende gård i Elsmark på Als, hvor der hverken var havn, råstoffer, store markeder eller vigtige trafikårer i nærheden, formåede foretageren og iværksætteren Mads Clausen at skabe en international virksomhed med en milliardomsætning og et samlet medarbejdertal i 1992 på nærværd 14.000.

Starten på virksomheden var ganske traditionel. Mads Clausen – den teknisk interesserede gårdmandssøn med en maskiningeniøreksamen fra Odense Teknikum med middelkarakter – var i starten af 1930'erne nærmest ved en tilfældighed havnet i kølebranchen på Brødrene Grams fabrikker i Vojens. Som følge af verdenskrisen og den deraf følgende toldbeskyttelse og bilaterale handelsaftaler opstod der en mangelsituation for mange af industriens råvarer og halvfabrikata. Således også for kølebranchen. Den fik svært ved at skaffe valuta til de automatiske ventiler, der styrede cirkulationen af kølemidlerne i køleanlæggene, og som man hidtil havde importeret fra USA. Mads Clausen havde uden succes prøvet sig som pro-

ducent af en donkraft af egen udvikling, og han øjnede chancen for at dække det danske kølemarked, som han efterhånden havde skabt gode kontakter indenfor. Han startede ganske enkelt med at skille de amerikanske ventiler ad og forsøgte at eftergøre dem. En sådan form for teknologioverførsel var dog ikke uden problemer. Han manglede de værktøjsmaskiner, som amerikansk masseproduktion var opbygget omkring, og som sikrede den præcision og ensartethed, der var så vigtig for produktet. Men det lykkedes alligevel Mads Clausen i 1933 at fremstille de første brugbare kopiventiler under salgsmærket Danfoss. I modsætning til mange lignende industrier, der var opbygget i ly af valutarestriktioner, formåede Dansk Køleautomatik og Apparatfabrik, som Mads Clausen kaldte sin virksomhed, at fastholde og udvide sin position, da verdenshandelen igen normaliseredes. Grundene hertil var flere. På produktområdet indledte man et intenst forsknings- og udviklingsarbejde, og virksomheden formåede at videreudvikle automatikken og opnå egne patenter. Foruden automatikken begyndte virksomheden også at producere kompressorer til køleanlæg. Med baggrund i den store ekspertise inden for regulering og styring af væskestrømme udvidede man gennem årene programmet til også at omfatte styring af oliefyr og oliebrændere, af anden varmeautomatik (bl.a. den betydningsfulde radiatortermostat fra 1964), hydraulik og strømningsmålere samt elektronisk styring af transportbånd. Produktionen blev løbende rationaliseret og automatiseret, og Danfoss (fabrikken adopterede nu sit produktnavn) sikrede en ensartet masseproduktion med brug af de mest moderne automatiske værktøjsmaskiner, transportbånd og transferlinier. Administrationen organiseredes efter råd fra amerikanske konsulentfirmaer, ligesom af-

sætningen af produkterne i salgs- og reklamearbejdet blev prioriteret højt.

Det lykkedes de to forfattere at give en velskreven og grundig fremstilling af virksomheden Danfoss, dens stifters og medarbejders historie. Tilgangsvinkelen er en traditionel økonomisk-historisk, der særdeles kompetent behandler produktions-, afsætnings-, organisatoriske og økonomiske forhold. Kapitlerne er kronologiske, der med undtagelse af et par biografiske afsnit tager udgangspunkt i fabrikken og dens produkter. Det fungerer godt, om end naturligvis de seneste år bliver behandlet noget mindre indgående. Der kunne dog ønskes en mere samlet fremstilling af udviklingen af og markedsforholdene for de produkter, som Danfoss' automatik indgik i. Der er spredte henvisninger til udviklingen af køleskabe til husholdninger og overgangen til oliefyret rumopvarmning; men de store linier trækkes ikke op, og netop et stærkt ekspanderende marked var en af hovedgrundene til Danfoss' og Mads Clausens succes. Virksomhedens samspil med – eller nærmere underlægning af – lokalsamfundet præsenteres. Danfoss havde en overvældende indflydelse på Als, hvor der blev lyttet, når virksomheden ønskede bedre transportforhold. En stor del af landsdelens arbejdskraft er tilknyttet virksomheden, der også har forestået et stort boligbyggeri. Mon ikke det er en af de væsentligste årsager til de rolige arbejdsforhold i virksomhedens historie (den berømte fodvaskerstrejke undtaget) og ikke den specielle »Danfosskultur«, der henvises til?

Forfatterens opgave har været at skrive erhvervs- og ikke teknologihistorie. Men der savnes et videre teknologisk udblik. Det er en formidlingsmæssig svær opgave at præsentere hermetiske kompressorer eller termostatiske reguleringsventiler; men det til tider uopfindsomme billedmateriale kunne med

fordel være suppleret med enkelte tekniske tegninger eller principskitser af f.eks. et køleanlæg, således at de ventiler og anden styringsautomatik, som var virksomhedens hovedhjørnesten, kan forstås i en klarere teknisk sammenhæng.

Søren Toft Hansen

Laust Jensen: *Avisen indefra*. (Gyldendal, 1994). 167 s.

Det er en af dansk presses mest succesrige avismagere, der her har skrevet sin selvbiografi. Laust Jensens journalistiske karriere startede 1935 som skribende journalist på Landbrugernes Sammenslutnings dagblade *Folket* og *Nordjysk Tidende*. Som reaktion på bladets tilnærmelse til nazismen opsagde han sin stilling 1940. Efter en periode som freelance kom han 1943 til *Vejle Amts Folkeblad*. Fra 1952 på *Aarhus Stiftstidende* og fra 1958 på *Politiken* havde han ledende poster i redaktionssekretariatet. 1962 havde han en afstikker som docent på Journalisthøjskolen, hvorefter han atter aktivt indgik i avisdrift. Denne gang i chefredaktionerne på *Jyllands-Posten* (1964), *Berlingske Tidende* (1970) og igen *Jyllands-Posten*, hvor han var ansvarshavende chefredaktør fra 1976 til 1984, og hvor han afsluttede sin karriere som formand for bestyrelsen og fondsstyrelsen. Det er først og fremmest som manden bag *Jyllands-Postens* overgang fra regional- til landsavis og den for dansk presse i perioden enestående oplagsfremgang, der har skabt Laust Jensens ry som bladmand. På baggrund af denne succes har han været tilkaldt som konsulent ved både *Det Fri Aktuelt*, *Information* og det nu hedengangne *Land og Folk*.

I et meget velformuleret og til tider humoristisk sprog fører han os gennem redaktionerne, hvor han har haft sin

gang de sidste 60 år. Bogen giver en god beskrivelse af arbejdsgangene på en avisredaktion. Laust Jensen falder dog i den fælde, som også mange andre journalistiske selvbiografer gør det, at han jagter den »gode historie«. Der er mange sjove episoder, men en stor del af energien bruges på en hæsblæsende gennemgang af journalistiske kollegaer gennem tiden, der i anekdotisk form skønsomt bliver tildelt ros eller ris. Bogens hovedværdi ligger i beskrivelsen af de økonomiske og redaktionelle dispositioner og strategier, der skabte Laust Jensens succes. Hverken *Aarhus Stiftstidendes*, *Politikens* eller *Berlingske Tidendes* bestyrelser forstod at honorere de tiltag, som Laust Jensen krævede for en succesfuld avisdrift. I stedet for nedskæringer var økonomisk satsning på medarbejdere, distribution og markedsføring opskriften på at vende en avis fra krise til succes. *Politiken* var ved at blive kvalt af sin egen bestyrelse, der ikke havde begreb om, hvad blad-drift var (s. 91), og *Berlingske Tidendes* ejeres indflydelse gav sig til tider »groteske udslag« (s. 135). Kun *Jyllands-Postens* ledelse havde det fornødne fremsyn og var villige til at satse økonomisk. Det gennemgående tema er presseforsker Niels Thomsens teser om avisindsats (*Dagbladskonkurrencen*, I-II, København 1972), men man får fornemmelsen af, at Laust Jensen mener, at inspirationen nærmest er gået den modsatte vej. Hans karriere er et levende eksempel på, at avisindsatsen er uomgængelig for succes på et stagnerende bladmarked. Man aner en hoveren mod både *Politikens* og *Berlingske Tidendes* bestyrelser, da *Jyllands-Posten* set i bakspejlet oplagsmæssigt har overhalet dem begge.

Laust Jensen slutter beskrivelsen af sit eget karriereforløb med den fredsaf-tale, som *Jyllands-Posten* indgik med sit personale under avis konflikten i 1977.